

## כנסיית בתי הספר לכלכלה: בעקבות הספר 'ההון ושברו' מאת שמשון ביכלר ויהונתן ניצן

הספר דן בתהפוכות כלכליות ותיאורטיות עדכניות

שיר חבר

29.01.2023

<https://zoha.org.il/118719/>



שמשון ביכלר ויהונתן ניצן פרסמו באחרונה את ספרם "ההון ושברו" (פרדס, 2022, 602 עמ'), בו הם דנים במשותף בתהפוכות כלכליות ותיאורטיות עדכניות. הספר ראה אור כעשרים שנה לאחר שספרם "מרווחי מלחמה לדיווידנדים של שלום" הכה גלים בחוגים הביקורתיים בישראל.

בעשרים השנים האחרונות פרסמו ביכלר וניצן כמה ספרים ועשרות מאמרים באנגלית. בין השאר, ייסדו באוניברסיטת יורק בטורונטו אסכולה כלכלית חדשה, אשר עוררה דיונים סוערים בקרב כלכלנים ברחבי העולם. למרות ששורשי המחקר האמפירי של ביכלר וניצן נטועים בכלכלה הישראלית, בישראל דווקא לא שמעו על מחקרם. הספר החדש בעברית הוא אפוא קריאת חובה עבור כלכלנים ביקורתיים.

מדובר בספר מאתגר לקריאה. סגנון הכתיבה הציני ואף הלעגני של ביכלר וניצן לא מתחנף לקוראים. כדי להבין את הספר נדרשת מידה ניכרת של צניעות וסבלנות, וגם גישה נכונה – יש לקרוא אותו כרומן בלשי. כבר בהקדמה ניכר כי את החוקרים מעסיקה תעלומה: הם (כמו גם הכלכלנים החשובים והבכירים בעולם) עומדים נבוכים מול הופעתן של מגמות מפתיעות בשווקים העולמיים בעקבות המשבר הפיננסי העולמי של 2008. הדיון עוסק גם בטלטלות הכלכליות בעקבות מגיפת הקורונה והמלחמה באוקראינה.

### הפרקטיקה הבלשית בכלכלה

הספר אינו מספק תשובה לתעלומה, אלא מלמד את מלאכת הבילוש. באמצעות 82 תרשימים המבטאים מחקר אמפירי בן עשורים, מזמין הספר את הקורא לפענח את נתוני הכלכלה ולהסיק מסקנות בעצמו. מחציתו הראשונה של הספר היא ביקורת נוקבת על תיאוריות כלכליות קיימות. קריאת 300 העמודים הראשונים תבטיח לכל סטודנט לכלכלה בישראל ציון 100 בכל קורס מבוא (את המתמטיקה והסטטיסטיקה עליו ללמוד בכל זאת). זאת בתנאי שיצליח להתגבר על תחושת הקבס העולה כאשר מורדת המסיכה מפניה של הכלכלה הניאו-קלסית השמרנית.

קוראים שמאליים ייהנו מאוד מהביקורת על הכלכלה השמרנית, אך גם להם צפויה הפתעה לא נעימה: הספר מפנה ביקורת גם כלפי הכלכלה המרקסיסטית, ומנסה להפריך ביסודיות את עיקריה. גם כאן משתמש הספר באותה דקדקנות מדעית, אך גם צינית ולעגנית, שבעזרתה הוא מבקר את הכלכלה הניאו-קלאסית.

הסגנון, אם להזדות על האמת, לא תורם לספר. המחברים מיטיבים לזהות את האינטרסים של ההון העומד מאחורי הלימודים בבתי הספר לכלכלה. אך במספר נקודות בספר הם מכנים את הכלכלה "כנסייה" ואת הכלכלנים "כמרים". נשאלת השאלה: מה כל-כך רע בזה? הגמוני השיטה הקפיטליסטית נקלעו למשבר אמוני עמוק, ועל כן זקוקים למילות ההרגעה של ממסד רוחני דמוי כנסייה.

הניתוח נכון, אך האמירה הערכית הגוזרת כי הדת והאמונה נחותות מהמחקר המדעי הרציונלי לא משכנעת. אני מסכים שאפיפיורי הכלכלה הניאו-קלאסית, כמו למשל אלן גרינספן שעמד בראש הבנק המרכזי של ארה"ב, גורמים נזק גדול לא פחות מהאפיפיורים הקתולים שקראו למסעות הצלב. אך המסקנה כי הדת כשלעצמה היא האויב לא מתבקשת.

כאן המקום לציין, כי בעוד שביכלר וניצן מקעקעים את הלגיטימיות של הכלכלה הניאו-קלאסית בתור דת שאינה מדע כלל, הביקורת שלהם על התיאוריה המרקסיסטית סלחנית יותר. לדידם, המרקסיסטים מנסים לפחות לבצע מחקר מדעי, אך טועים בניתוח. לראיה, הספר מוקדש לזכרו של עקיבא אור המרקסיסט. קצפם של המחברים מכוון בחלקו לתיאוריות הפוסט-סטרוקטורליסטיות ("הפוסטיזם" בלשונם). אלא שהגדרת ה"כוח" שבאמצעותה הם מניחים תאוריה של ההון שאולה ישירות מכוהנה הגדול של הפוסט מודרניזם, מישראל פוקו.

חלקו השני של הספר מציג תיאוריה כלכלית מורכבת, הבנויה על כלכלה פוליטית מוסדית מבית מדרשו של תורסטין ובלן. נוסף לכך, שזורים בו ניתוחים מרקסיסטים של סוויזי, קלצקי, ברן ועוד רבים. התיאוריה נבנית בהדרגה בעזרת ניתוח כלכלי-פוליטי של נתונים אמפיריים. בדרך, מוצעים כלים לניתוח ואף חיזוי מגמות כלכליות. המחברים משתמשים באותם כלים בעזרתם חזו את הפלישה האמריקאית לעיראק ב-2003, את התבוסה הישראלית בלבנון ב-2006 ואת תגובות הממשל האמריקאי למשבר הפיננסי של 2008. לכן, קוראים שאינם מחפשים ספר מתחנף, והמוכנים למחול על הניסוח הציני, יגלו שהספר מציע גמול משתלם מאוד.

ביכלר וניצן חוקרים את ההון ככוח. הם מנתחים את המבנה והתפקוד של תאגידי הענק, הממשלות וציבור המשקיעים העשירים. הספר חושף את האסטרטגיות של השחקנים הגדולים והחזקים ביותר בכלכלה העולמית – הם מתחרים זה בזה, אך גם משתפים פעולה; הם מייצרים ציות וכניעות בקרב הציבור הרחב, אך מוכנים להסתכן בהתרת הרסן כדי להתמודד עם משברים.

## ההון ובעליו

המסקנה החשובה ביותר שמציב הספר לגבי בעלי ההון היא שהם לא רודפים אחר מיקסום רווחים (כפי שנהוג לחשוב בכלכלה הניאו-קלאסית וגם בכלכלה המרקסיסטית). מטרתם היא ייצור רווח דיפרנציאלי – המאפשר להם להשיג כוח גדול יותר בתחרות על עוגה קטנה יותר. ההבדל אולי נשמע קטן, אך הוא מוביל לניתוח חדש לגמרי של אסטרטגיות השליטה, הצמיחה וההצבר של השחקנים הגדולים בכלכלה הפוליטית.

ומה בדבר חסרי ההון וחסרי הכוח? ניתוח סוציולוגי של מגמות במגדר, באתניות, בלאומיות ובהזדהות (מה שמכונה בלעג "פוליטיקת הזהויות") אינו חלק מהתיאוריה הכלכלית של ביכלר וניצן. זה ספר העוסק בניתוח של בעלי הכוח ושל אמצעי השליטה (ההון) שברשותם, אך גם של גבולות הכוח שלהם. באופן אירוני, דווקא בעלי הכוח אינם זקוקים לספר הזה: הם כבר פועלים על פי הכללים המצויים בו ממילא.

פשוטי העם, אלה המחזיקים זהויות שלא מעניינות את המחברים, הם אלה שיכולים להרוויח מהספר הזה יותר מכולם. הוא מדריך כיצד למצוא את הסדקים והסתירות באסטרטגיות השליטה. כך ניתן לערער אותן ולעצור את ההצבר הדיפרנציאלי של ההון בידיהם של החזקים.